

TÜRKİYE-İSRAİL ÇEVRESEL (HAYALET) PAKTI

Mehmet Erkan KILLIOĞLU*

Özet

İsrail'in 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde bir devlet olarak ortaya çıkması ile 20.Yüzyıl Ortadoğu tarihinin en dramatik ve sorunlu safhalarından biri başlamıştır. Bunun sonucunda da 20. Yüzyılın ikinci yarısına gerek bölge gerekse de Dünya siyasetini derinden etkileyen ve İsrail'le komşu Arap ülkeleri arasında cereyan eden üç büyük savaş sığdırılmıştır. Kendisini tamamen sert bir coğrafyada düşman ülkelerle çevrili bir denizi ortasında tek başına kalmış olarak gören İsrail, etrafındaki bu kuşatmayı kırmak ve rahat bir nefes alabilmek için Ortadoğu ve havalisinde kendisine destek olabilecek devletler arayışına girişmiş, bu amaçla girişimlerde bulunmuştur. İşte bu çalışmada ülke etrafındaki bu kuşatmayı kırmak için 1958 yılında Türkiye ile tesis edilmeye çalışılan antlaşmaya değinilecektir. Anlaşmayı ortaya çıkaran sebepler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Pakt, Süveyş Krizi, Bağdat Pakı, Trident, Eisenhower Doktrini.

TURKISH-ISRAELI PERIPHERAL (PHANTOM) PACT

Abstract

Israel's attempt to raise as a sovereign entity in the Palestinian soil in 1948 kick starts one of the most dramatic and problematic phase of the 20th. Century Middle East history. Because of that decision, three major wars broke in the Middle East between Israeli and neighboring hostile Arab states, that affects regional and international politics. Being alone in an harsh political environment like Middle East, Israeli state feel threatened and encircled. In order to broke that siege-encirclement around the country, Israeli policymakers look for the possible alignments within regions non Arab states. 1958 Turkish-Israeli Mutual Agreement Initiative was one of that attempts trying to broke the siege.

Keywords: Peripheral Pact, Suez Crisis, Baghdad Pact, Trident, Eisenhower Doctrine.

---

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, e-mail: mehmeterkan@comu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3146-2609>

“Türkiye’den başka belki de hiçbir devlet Balkanlar’dan başlayıp Anadolu’dan geçen ve Kafkasya’ya (hatta belki de Orta Asya’ya) uzanan İstikrarsızlık Kuşağı’nın ortasında, kısmen izole bir halde oturmasına rağmen, bu kadar doğrudan etkilenmemiştir.”¹

Giriş

Türkiye, İsrail’i ilk tanıyan ülkelerden biridir ve bu kararı uzun yıllar iç ve dış politikada tartışma konusu olmuştur. İsrail’in 14 Mayıs 1948’teki kuruluş ilanının üzerinden bir bile geçmeden Türkiye, 18 Mart 1949’da İsrail’i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur.² Ülke içindeki bazı kurumlar, kuruluşlar, hükümetler ve hatta zaman zaman devletin kendisi de İsrail yanlısı olmakla suçlanmıştır. Oysa Türkiye ilk başlarda İsrail’i tanımayı reddetmiştir. Bu yüzden de Türkiye 1947 yılında Birleşmiş Milletler’de (BM) İsrail’in tanınmasına muhalefet eden ülkeler grubu içinde yer almıştır.³ Türkiye’nin BM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada İsrail’in tanınmasının aleyhinde oy kullanmasının öncelikli sebebi Arapların takdirini kazanmak ve ikili ilişkileri geliştirmekten ziyade, Sovyetler Birliği’nin bölgede etkin olmasını önlemektir.⁴ İsrail’in kuruluş ilanına karşı Türkiye’nin muhalefeti ve Araplarla birlikte hareket etme kararı ve tercihi temelde Ortadoğu bölgesinde statükonun korunması amaçlıdır ve doğrudan Yahudi devletine yönelik tepkisel bir tutum değildir. Daha ziyade, yukarıda da açıklandığı üzere, Soğuk Savaş sebebiyle ortaya çıkan iki kutuplu yeni sisteminin bir sonucudur.⁵ Joseph M. Codispoti de benzer düşünceleri savunur. Ona göre Türkiye’nin İsrail’in tanınmasına muhalefetinin o dönemde iki önemli sebebi vardır. Bunlar:

1. İslam Dünyası ile birlikte hareket etme isteği,
2. Yönetici elit arasında etkili olan Siyonizm ve Komünizm’in temelde birbirine benzer ideolojiler olduğu düşüncesidir.⁶

Türkiye’nin tüm muhalefetine rağmen değişen siyasi ortam ve tutumlar ve ek olarak ortaya çıkan bölge dışı faktörler Türk Dış Politikası’nın yönünün belirlenmesinde etkili olmuştur. Burada az bilinen nokta ise Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) baskı sonucunda 1949 yılı Mart ayında İsrail’i tanımak zorunda kalmış olmasıdır.⁷ İsrail, ABD’den Türkiye ile ilişkilerinin geliştirilmesi için müdahil olmasını istemiştir. ABD bu konuda girişimlerde bulunsa da bu konuda hemen sonuç alamamıştır. Daha doğrusu bu konuyu ağırdan almıştır. Çünkü ABD bu konuda bir açmazla karşılaşmıştır. Öyle ki, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için yapacağı arabuluculuk çalışmasında açık diplomasi ilkelerine uyarsa Arap ülkelerinin tepkisini çekeceğini düşünmüştür. Bu yüzden Türkiye’ye bu konuda yapacağı telkin konusunda ilk başlarda oldukça isteksiz davranmıştır. Ancak dönemin İsrail

¹ Joseph M. Codispoti, *Star and Crescent, Turco-Israeli Partnership in a Tough Neighborhood*, Air War College, Maxwell Paper No: 22, Air University, Maxwell Airforce Base, Alabama Ağustos 2000, s. 1.

² Thomas Volk, “Turkey’s Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact”, *L’Europe en Formation*, Centre International de Formation Européenne, 2013/1, No: 367, s. 22.

³ Codispoti, a.g.e. , s. 2

⁴ Philip Robins, *Suits and Uniforms-Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, Hurst & Company, Londra 2003, s. 241.

⁵ Volk, a.g.m. , s. 24.

⁶ Codispoti, a.g.e. , s. 2.

“...Türkler yeni devletin SSCB ile yakınlaşacağına ve Ortadoğu’ya Komünizm’i taşıyacağına inanmışlardır.” Amikam Nachmani, *Israel, Turkey and Greece, Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean*, Frank Cass, Londra 1987, s. 44-45; Alan Makovsky, “Israeli-Turkish Relations: A Turkish Periphery Strategy”, *Reluctant Neighbor: Turkey’s Role in the Middle East* içinde (Ed. Henry J. Barkey) USIP Press, Washington 1996, s. 160, Ayrıca bkz. Daniel Pipes, “A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente”, *National Interest*, Kış 1997-1998, s. 31-38.

⁷ Philip Robins, *Turkey and Middle East*, Pinter, Londra 1991, s. 75.

“Türkiye, İsrail ile açıktan ilişki yürütmenin Ortadoğu politikasına zarar vereceğini düşünmüştür. Bu aşamada İsrail’in Ankara’daki maslahatgüzarı Moshe Alon, Adnan Menderes’in ikna edilmesi için doğrudan görüşülmesini ve ABD’nin devreye girmesini önermiştir.” Ofra Bengio, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, (Çev. Filiz Kaynak Dışkaya), Erguvan Yayinevi, İstanbul 2009, s. 63.

Başbakanı David Ben-Gurion'un doğrudan devreye girmesi üzerine Türkiye ile İsrail arasında bir ittifak tesisi için ABD harekete geçmek zorunda kalmıştır.⁸

Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkiye İsrail'i 18 Mart 1949'da resmen tanımıştır. Tanıma kararını takiben 9 Mart 1950'de iki ülke arasında diplomatik ilişki de tesis edilmiştir.⁹ 1952'de ise iki ülke karşılıklı olarak Büyükelçi ataması yapmışlardır.¹⁰ Bu gelişmeler sonucunda Arap Dünyası'nın bakış açısına göre Türkiye'nin İsrail'i tanınması Arap ülkelerine karşı düşmanla işbirliği yapmak ve Ortadoğu'daki Arap çıkarlarına doğrudan bir tehdit iken bu hareket Türkiye açısından Batı'ya yakınlaşma çabasını desteklemek için yapılan bir diplomatik girişimden başka bir şey değildir. Türkiye'nin 1949 yılı Mart ayında İsrail'i tanınması Arap dünyasındaki etkisini azalttı. 1949 yılında İsrail'in Türkiye tarafından devlet düzeyinde tanınması ve 1950 yılında diplomatik temsilci görevlendirilmesi ile Türkiye İsrail'i hem de facto hem de de jure olarak tanımıştır. Oysa Araplarla ilişkilerini bozmak istemeyen Yunanistan sadece de facto tanıma ile yetinmiştir.¹¹

Yukarıda da ifade edildiği üzere İsrail'le ilk resmi ilişki 1950'de Adnan Menderes döneminde başlamıştır. Adnan Menderes dış politikada haleflerinden farklı düşünmüş, Ortadoğu'daki dengeleri Türkiye değiştirmeyi amaçlamıştır. Bunu yapabilmek için de Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'daki bölgesel aktörlerle olan ilişkilerini geliştirmesinde büyük fayda olduğunu savunmuştur.¹² Bu kapsamda Türkiye'nin Ortadoğu'nun yeni uluslararası aktörlerinden birisi olan İsrail'i tanıma kararını desteklemek ve savunabilmek için BM'nin tanıma kararını örnek göstermiştir. Ayrıca bu kararın ülkenin Batılılaşma süreci ve serüvenini, Avrupa'ya entegrasyonu hızlandıracağını da ümit etmiştir. Adnan Menderes ve Demokrat Parti yönetimi İsrail'le gelişecek olan ilişkilerin Türkiye'nin Batı Dünyası'nda kabulünü hızlandıracağı düşünmüştür. Bunun sonucunda onlarla aynı düşünceyi paylaşan bu yüzden de ülke içinde Türkiye'nin İsrail'i tanıma kararını olumlu bir gelişme olarak gören ve savunan kişi ve gruplar ortaya çıkmıştır.¹³

İşte bu çalışmada iki ülkeyi yakınlaşmaya iten sebepler tartışılacaktır. Bilindiği üzere Türkiye ilk başlarda İsrail'le ilişki tesisinde mesafeli davranmış ancak daha sonra bu tutumunda ciddi bir politika değişikliğine gitmiştir. Türkiye'nin 1950'li yılların sonlarında cereyan eden bu tavır ve tutum değişikliğinin sebepleri nelerdir, Türkiye bu politika değişikliğinde haklı mıdır, Arap Dünyası'nın güven vermeyen ve pragmatik tutumunun bu politika değişikliğinde etkisi nedir, soruları bu çalışmada üzerinde durulacak ve cevapları aranacak olan konulardır. Çalışmanın omurgasını bu sorular oluşturmaktadır.

Çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla: konunun ana hatlarının belirlendiği giriş bölümü, İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran sebeplerin incelendiği birinci bölüm, 1958 tarihli Çevresel Pakt'ın incelendiği ikinci bölüm ve elde verilerin değerlendirildiği sonuç bölümüdür. Çalışmayı destekleyecek literatür taraması için dönemin ve anlaşmanın tahlil edildiği Türkçe ve İngilizce kaynaklara, İsraili, Türk ve diğer araştırmacıların çalışmalarına bakılmıştır. Ancak iki ülke ilişkilerindeki kısmi gizlilik sebebiyle, aynen 90'lı yıllarda imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması örneğinde olduğu gibi, bu konuda da açık ve detaylı kaynaklara ulaşmak zor olmaktadır. Bu da araştırmanın kısıtlarından biri olarak karşımıza çıkmakta ve çalışmada derinleşmeyi zaman zaman zorlaştırmaktadır. Çalışmanın alana Çevresel Pakt konusunda yeni kaynakların da ortaya çıkması sonucunda bu dönemin daha detaylı incelenerek Siyasi Tarih alanında kaynak yaratmak ve iki ülke ilişkileri üzerine yapılacak çalışmalarda ortaya konacak objektif değerlendirmeler için gereken bilimsel zemini güçlendirmek noktalarında katkı sunması amaçlanmaktadır.

⁸ Bengio, a.g.e. , 68-69.

⁹ Malik Mufti, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", *The Middle East Enters the 21st. Century* içinde (Ed. Robert O. Friedman), Florida University Press, Florida 2002, s. 85.

¹⁰ Volk, a.g.m. s. 24.

"İsrail'in ilk Türkiye Büyükelçisi Maurice Fisher'dir." Codispoti, a.g.e. , s. 3.

¹¹ Volk, a.g.m. s. 24.

¹² Mufti, a.g.m. , s. 85.

¹³ Daha fazla bilgi için bkz. Altemur Kılıç, *Turkey and the World*, Public Affairs Press, Washington 1959.

1. Anlaşma Öncesinde İki Ülkeyi Birbirine Yakınlaştıran Sebepler

Türkiye ve İsrail'i Ortadoğu'da birbirine yakınlaştıran bir dizi olay ve sebep vardır. Bu olayların bir sonucu olarak iki ülke 1958'deki iş birliği anlaşmasını imzalama ve Ortadoğu'daki olaylarda birlikte hareket edeceklerini duyurma ihtiyacı duymuşlardır. Bu olaylardan ilki 1956 Süveyş Krizi'dir. Bir diğeri Irak'ta Nuri Said Paşa Hükümeti'nin devrilmesi ise sonuçlanan 1958 askeri darbesidir. Bu olaylardan ilki olan 1956 Süveyş Krizi'nin ortaya çıkışı ve gelişimi kısaca şöyledir: 1950'li yıllarda ABD Mısır'ın Ortadoğu'da izlemeye başladığı politikalardan duyduğu rahatsızlık yüzünden ülkenin Nil Nehri üzerinde yapmayı planladığı Asvan Barajı'nın finansmanı için kullanılabileceği ekonomik yardım paketini Mısır'a vermekten vazgeçtiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine, hem ihtiyaç duyulan kaynağı sağlamak hem de izlediği popülist politikalarla da olsa, ABD ve Batı Dünyasını baskı altına alabilmek için Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır 26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir. Mısır'ın bu kararı ile Ortadoğu'da patlak veren kriz üzerine ABD, İngiltere ve Fransa'nın girişimi ile Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirmesinin ortaya çıkardığı kriz durumunun tartışılması ve krize bir çözüm bulunması için 16 Ağustos 1956 tarihinde Londra'da bir konferans toplanması kararı alınmıştır. Konferansa davet edilen ülkeler arasında yer alan Mısır ile Yunanistan, bu toplantı davetini düzenleyenlerin sorunun halline ilişkin tekliflerinin Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik haklarının ihlali anlamına geldiğini ifade öne sürmüşler ve konferansa katılmayacaklarını duyurmuşlardır. Toplantıya katılan Sovyetler Birliği (SSCB), Hindistan, Endonezya ve Seylan ise, Batı bloğunda yer alan 18 ülke tarafından kabul edilen, Süveyş Kanalı'nın yönetiminin uluslararası bir kuruluşa bırakılması teklifini kabul etmediklerini toplantı sonunda ilan etmişlerdir.¹⁴ 19-21 Eylül 1956 tarihleri arasında, Süveyş Kanalı'nın yönetiminin uluslararası bir kuruluşa bırakılması teklifini destekleyen 18 ülkenin katılımıyla Londra'da ikinci bir konferans toplanmıştır. Bu ikinci konferansın sonucunda katılımcı ülkeler tarafından "*Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği*" adında bir örgüt kurulması kararlaştırılmıştır. Süveyş Kanalı'nın mülkiyeti ve idaresi konusunda yaşananlardan memnun olmayan İngiltere ve Fransa ise Kanal'ın yönetimini geri almak için askeri bir harekâta gerek olduğu konusunda hem fikir olmuşlar ve bu amacı gerçekleştirmek için hazırlıklara başlama kararı almışlardır. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir askeri harekâtın tek çözüm olduğu konusunda uzlaşmıştır. Askeri harekât için hazırlanan saldırı planına taraflar İsrail'i de dâhil etme kararı almışlar ve bu konu ile ilgili teklif götürmüşlerdir. İngiltere ve Fransa'nın Bu planı İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmış ve kabul edilmiştir.¹⁵ Süveyş Kanalı bölgesini işgal harekâtı 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırısı ile başlamıştır. Görünürde çatışmayı durdurup, taraflar arasındaki çatışmaya son vermek ve Kanal'daki seyrüsefer güvenliğini sağlamak için İngiltere ve Fransa çatışan taraflara nota vermiştir. Verilen nota ile İngiltere ve Fransa çatışan tarafların birbirinden ayrılmasını ve Kanal kıyısından güvenli sayılacak bir mesafeye kadar geri çekilmesini talep etmiştir. Tüm bu gelişmeler hazırlanan müdahale planının bir parçasıdır. Plan gereğince İsrail ger çekilme talebi kabul etmiştir. Saldırıya uğrayan ve toprakları işgal edilen taraf olan Mısır ise bu teklifi haliyle kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiltere-Fransa ikilisi önce Mısır'a ultimatom vermiş daha sonra da Kanal bölgesine müdahale etmişlerdir. Ancak harekât askeri olarak planlandığı gibi gitse de, diplomasi sahasında olaylar beklendiği şekilde gelişmemiştir. SSCB ve ABD Ortadoğu'daki gerginliğinin artmasını istememeleri yüzünden İngiltere ve Fransa'yı askeri harekâtı durdurmaları konusunda uyarmıştır. Bu müdahale sonucunda İngiliz-Fransız ortak planı başarısız olmuştur.¹⁶ Askeri açıdan yenilen ama siyaseten ayakta kalan Nasır, ülke içindeki konumunu daha da güçlendirmiş ve 19. yüzyılın iki büyük sömürgeci gücüne karşı Süveyş Kanalı üzerinden meydan okuması sayesinde, sadece ülkesinde değil Ortadoğu bölgesinde kahraman ilan edilmiştir.

Süveyş Krizi ve sonrasında Ortadoğu'da uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan gelişmeler Türkiye ve İsrail'i birbirine daha da yaklaştırmaya mecbur etmiştir. Mısır, Suriye ve Irak'ta 1957 ve 1958 yıllarında meydana gelen gelişmeler, Mısır lideri Nasır'ın güçlenen Arap milliyetçiliğini öne çıkaran politikası, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da etkisini artırma girişimleri kapsamında Batı ve sömürge

¹⁴ Faruk Sönmezöğlü, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 640-641.

¹⁵ Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2018, s. 424.

¹⁶ Sönmezöğlü, a.g.e. , s. 641.

karşıtı blokta yer alan Arap ülkelerine yakınlaşma çabası Türkiye ve İsrail'i kaygılandırmaya başlamıştır.¹⁷ SSCB'nin Ortadoğu'daki etkisini arttırma isteğinin bir sonucu olarak Suriye gibi istikrarsız ülkelerin komünist bir rejime dönüşme ihtimali yüzünden, bu tehlikeli gidişata dur deme ihtiyacı duyan ABD, Sovyetler' Birliği'ni frenlemek için Eisenhower Doktrini'ni ilan etme yoluna gitmiş ve Sovyet etkisini çevrelemeye çalışmıştır.

Süveyş Krizi'nin bir an önce sonlandırılması için BM'de etkin bir rol oynayan ve Arap devletlerinin emperyalist güçler karşısındaki koruyucusu iddiasını desteklemeye çalışan SSCB'nin bölgedeki etkisinin artması ihtimali ABD'yi endişelendirmiştir. Öte yandan, Süveyş Krizi'yle Arap dünyasının büyük tepkisini çeken İngiltere'nin bölgedeki gücünü yitirmesi sonucunda bölgede ortaya çıkan güç boşluğu ABD'yi Ortadoğu'ya daha fazla müdahil olmaya yöneltmiştir. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower ve Dışişleri Bakanı John F. Dulles'in ortak çabası sonucu ortaya çıkan Yeni Bakış Stratejisi'nin amaçları arasında Kuzey Kuşağı ülkeleri ve Bağdat Paktı yoluyla Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi ve Ortadoğu'ya müdahil olma ihtimalinin ortadan kaldırılması, bu mümkün olmazsa, sınırlandırılması vardır. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da başta Mısır ve Suriye olmak üzere, revizyonist kampta yer alan Arap devletleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi ABD açısından başarısızlık olmuştur.¹⁸ Bu durumda ABD'nin geriye iki seçeneği kalmıştır:

1. Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin ekonomik sıkıntılarının giderilmesi mali ve teknolojik yardımda bulunmak,
2. Geliştirilecek ikili ve çok taraflı ilişkiler yoluyla bölge ülkelerine, Komünizm'in hegemonyasının kendilerine nelere mal olacağını anlatmak.

Bu seçenekleri göz önünde tutarak hareket eden ve Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehditleri karşılamak için yeni bir dış politika vizyonu üzerinde çalışan ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957'de ABD Kongre'sine gönderdiği ve daha sonra Eisenhower Doktrini adıyla anılacak olan konuşmasında bütün bu hususlara açıklık getirmiş ve Kongre'den aşağıda belirtilen hususlarda kendisine yetki vermesini talep etmiştir. Bunlar sırasıyla:

- 1- Bağımsızlıklarını korunmak ve refah seviyelerini arttırmak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardımda bulunmak,
- 2- Ekonomik yardımın yanında talep gelen ülkelere askeri yardım yapmak,
- 2- ABD tarafından ekonomik ve askeri konularda yardımda bulunulan ülkelere talep gelmesi şartıyla, "milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırı karşısında", saldırının önlenmesi ve sonlandırılması için Amerikan silahlı kuvvetlerini kullanmak.¹⁹

Eisenhower'ın bu önerileri, Kongre'de 9 Mart 1957'de görüşülmüş ve daha sonra da kabul edilmiştir. Doktrinin resmen ilanını takiben Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail, ABD'nin bu kararından duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. ABD'nin açıklamalarına Ortadoğu'dan ilk olumsuz tepkiyi Mısır vermiştir. Mısır'ı Suriye takip etmiştir. Bu iki devleti Batı yanlısı ülkeler olan Ürdün ve Suudi Arabistan izlemiştir. Ancak Ürdün ve Suudi Arabistan'ın bu tutumu Batı Dünyasında şaşkınlık yaratmış ve tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkiler üzerine, ülke savunması için ABD askeri gücüne bağımlı olan Suudi Arabistan daha sonra tutumunu değiştirmiş ve ABD'nin yeni dış politika vizyonunu Ortadoğu'da barış ve istikrarın tesisi için iyi ve olumlu bir gelişme olarak gördüğünü ilan etmiştir.²⁰ Sovyetler Birliği ise ABD'nin bu açıklamasından memnun olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin mali ve askeri desteğini daha fazla alabilmek için Mısır ve Suriye, Sovyetlerin açıklamalarını destek vermiş, Eisenhower Doktrini'nin ABD'nin Ortadoğu ülkelerinin içişlerine doğrudan

¹⁷ Çağrı Erhan, "Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkilerinin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 202, Ağustos-Eylül 1997, s. 34. Ayrıca bkz. Arda Baş, "1958 Türkiye-İsrail Periferik Anlaşması", Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, 2018, s. 19-20.

¹⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, Cilt I, 17. Baskı, İstanbul, 2012, s. 564.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2012, s. 609-610.

²⁰ Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 568.

bir müdahale girişimi ve Siyonizm tarafından planlanan emperyalist bir manevra olduğunu iddia etmişlerdir. Mısır lideri Nasır bu konu ile ilgili daha sonra yaptığı bir açıklamada Eisenhower Doktrini'nin hedefinin Arap milliyetçiliği olduğu ve ona karşı hazırlanmış bir plan olduğunu iddia etmiştir. Yine Sovyetler Birliği yetkilileri konu ile ilgili olarak yaptıkları açıklamalarda Eisenhower Doktrini'nin Amerikan tekelci sermayesi ve askeri çevrelerinin Ortadoğu ülkelerinin iç işlerine kaba bir müdahale girişimi olduğu ve bu doktrinin uygulanmaya konması halinde Ortadoğu'daki mevcut durumun ve istikrarın tehdit altına gireceği uyarısı yapılmıştır.

Eisenhower Doktrini'nin ilanından sonra SSCB bu durumu kendisine Ortadoğu bölgesinde bir fırsat haline getirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Ortadoğu'da Suriye ve Mısır gibi Eisenhower Doktrini'ne destek vermeyen ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Taraflar arasındaki bu ilişkiden en büyük rahatsızlığı ise güneyinde Sovyet yanlısı bir rejim görmek istemeyen ve kendisini kuşatmış hisseden Türkiye duymuştur. Bu kapsamda Türkiye, Batılı ülkelerin desteğini de aldıktan sonra, Suriye'de komünist bir darbe olması ihtimali ve bu durumun doğuracağı sonuçlara karşı askeri açıdan hazırlanmaya başlamıştır. Türkiye'nin askeri hazırlıkları üzerine Suriye ile arasında 1957 yılı Ekim ayında bir kriz patlak vermiştir.²¹ Bu kriz esnasında ABD'nin Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinde zamanlama konusundaki çekincelerine rağmen İsrail harekete geçme kararı almıştır çünkü Türkiye'yi bir ittifaka ikna etmek için aradığı fırsatı bulduğunu fark etmiştir. Türkiye ile Suriye arasında 1957 yılı Sonbaharında patlak veren kriz esnasında İsrail, Türkiye ile olan ilişkileri geliştirmek için, öncelikle güvenlik ve iş birliği konularını kapsayan bir anlaşma yapmak için girişimlerine hız vermiştir. Bu kapsamda 11 Eylül 1957'de İsrail Dışişleri Bakanı'nın özel danışmanı Reuven Shiloah Çevresel İttifak fikrini yeniden İsrail hükümetinin gündeme taşımıştır.²²

Türkiye'yi kendi yanına çekmek için ortaya çıkan bu fırsatı kaçırmak istemeyen İsrail bu süreçte Türkiye'nin, Suriye sınırına yaptığı sevkiyatı arttırmasını sağlamak ve taraflar arasındaki gerginliği daha da tırmandırmak için, İsrail Haberalma Servisi üzerinden Suriye'nin Türkiye sınırına asker yığdığı yönündeki bilgileri Türkiye'ye vermiştir. Manipülatif bilgiler ve abartılı haberlerin de içinde bulunduğu bu bilgi paylaşımının amacı Türkiye'yi yönlendirmek ve Suriye'ye karşı kışkırtmaktır. Ancak Türkiye'nin kendi istihbarat örgütleri tarafından yapılan çalışmalar bu haberlerin doğru olmadığını göstermiş ve kriz Süveyş Krizi'nde olduğu gibi ABD ve SSCB'nin müdahalesi sonucunda sıcak çatışmaya dönüşmeden sonlandırılmıştır.²³ Sıcak çatışmaya dönüşme de Suriye Krizi, Arap Dünyası'nda, başta Mısır olmak üzere, bir dizi ülke tarafından suiistimal edilip, iç politika malzemesi haline getirilmiş, Türkiye ile İsrail'in içinde olduğu, Araplara karşı bir tertip/komplo olarak lanse edilmiştir. Bu durumdan doğan ihtiyaç üzerine Türkiye ve İsrail, Suriye Krizi boyunca, Süveyş Krizi sonrası zayıflayan istihbarat paylaşımını arttırmışlardır.²⁴

Suriye ile Türkiye arasındaki krizin büyük devletlerin müdahalesi sonrasında sona ermesini takiben, krizin ortaya çıkardığı siyasi ortamı fırsata çevirmek ve popüleritesini daha da arttırmak isteyen Mısır lideri Nasır bir süredir üzerinde çalıştığı Mısır ve Suriye'nin federal bir devlet çatısı altında birleşmesi teklifini gündeme getirmiştir.²⁵ Bu girişimi sonrasında kurulan ancak uzun ömürlü olmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Türkiye'nin Arap dünyasına karşı duyduğu güvensizlik hissini daha da arttırmıştır.²⁶ Bu güvensizliğinin sebebini bir örnekle açıklamak gerekirse: O dönemde Kıbrıs Sorunu Türkiye gündemini ciddi manada meşgul etmeye başlamış, konuya çözüm arayışları ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda konu BM gündemine taşınmıştır. Ancak Kıbrıs Sorunu'nun çözümü ile ilgili olarak BM'de yapılan görüşmelerde Türkiye'nin Bağdat Paktı'ndan yakın müttefiki olan Irak dahi Yunanistan'la birlikte hareket

²¹ Baş, a.g.m. , s. 20.

²² Baş, a.g.m. , s. 23.

²³ Baş, a.g.m. , s. 20.

²⁴ "Süveyş Krizi esnasında dibe vuran Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi için yapılan çalışmalar 1957 yılının ilk aylarından itibaren hız kazanmıştır." Baş, a.g.m. , s. 22.

²⁵ Donald Neff, *Warriors at Suez: Eisenhower Takes America into the Middle East in 1956*, Amana Books, Vermont 1988, s. 108.

²⁶ "Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu Orta Doğu'daki Batı yanlısı monarşiler, İsrail ve Türkiye tarafından Arapların gücünü, özellikle de Nasır'ın etkisini arttıracağından dolayı şüphe ile karşılanmıştır." Monte Palmer, "The United Arab Republic An Assessment of its Failure", Middle East Journal, Cilt: 20, Sayı: 1, Kış 1966, s.60.

etmiştir. Takiben 12 Aralık 1957’de Kıbrıs konusunda BM’de yapılan oylamada Irak ve Arap ülkeleri Türkiye aleyhinde oy kullanmıştır. Bu da Türkiye’yi Araplar ve Ortadoğu’ya yönelik politikasını gözden geçirmesinin gerektiğine ikna etmiştir.²⁷

Bu dönemde Türkiye ve İsrail’i birbirine yaklaştıran bir diğer olay da Irak’ta Batı yanlısı Nuri Said Paşa hükümetinin bir darbe ile devrilmesi ve ülkedeki monarşinin yıkılması olmuştur.²⁸ Bu darbe sonucunda Türkiye Ortadoğu’daki en önemli Batı yanlısı Arap müttefikini kaybetmiştir. Ülkede iktidarı askeri darbe sonucunda ele geçiren General Kasım’ın Sovyet yanlısı tutumu ve söylemi, Türkiye’nin Komünist blok tarafından kuşatılmakta olduğu algısı ve endişesini güçlendirmiştir. Türkiye, bu nedenle Ortadoğu’da Irak’tan boşalan yeri doldurmak için yeni bir müttefik arayışına girmiştir. Türkiye’nin bu arayışı onu uzun zamandır kendisi ile ittifaka ikna etmeye çalışan İsrail ile yakınlaşmaya itmıştır.²⁹ Ortak güvenlik endişeleri paylaşan Türkiye ve İsrail, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan’da Nasır’ın ve Sovyetler Birliği’nin etkisinin artmasından endişe etmişlerdir. Düşmanları ortak olan Batı yanlısı bu iki ülke, şartlarında da zorlamasıyla, ilişkilerini uyumlu hale getirme kararı almıştır.³⁰ Bu sayılan sebeplere ek olarak Bağdat Paktı’nın üyelerinden birisi olan İran’ın İsrail’le yakınlaşması da ikili ilişkilerin gelişmesini hızlandıran bir diğer önemli etken olmuştur. Bu açıdan İran, Çevresel Pakt konusunda Türkiye’nin İsrail’le iş birliğine ikna olmasında oldukça etkili olmuştur.³¹

2. Türk-İsrail Çevresel Paktı (1958)

“Devamlı dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, sadece devamlı menfaatler vardır.” Winston Churchill

1950 yılında, uluslararası sisteme dâhil olmasından birkaç yıl sonra İsrail, Türkiye ve İran’la yakın ilişkiler geliştirmek için çalışmaya başladı. İsrail, bu iki ülkeyi bölgedeki diğer Arap veya Müslüman olmayan devlet ve azınlık unsurlarla birlikte, doğal müttefik adayları olarak görmüştür. Kurulacak bu ittifakla da Nasirizm ve Arap milliyetçiliği ile desteklenen Ortadoğu’nun Arap merkezini dengelemeyi amaçlamıştır. Bu dengeleme çabası kapsamında geliştirilen ve 1950’li yılların ortalarında ilan edilen Çevresel Strateji İsrail’in Ortadoğu bölgesinde militan Arap devletleri ile çevrelendiği iddiasını temel alan ve bu duruma karşı tedbir alınmasını öngören bir stratejik yaklaşımdır. Çoğunlukla güvenlik ilişkileri üzerinden tanımlanan Çevresel Strateji ayrıca İsrail yönetici elitinin, bunların içerisinde de özellikle güvenlik elitinin, kendilerini nasıl tanımladıklarına açıklık getirmesi sebebiyle önemlidir. Ortadoğu’daki şartlar ve Çevresel Strateji İsrail’i ittifaklarını çeşitlendirmeye yöneltmiştir.³² Bunun sonucunda, 1958 yılı yazında Türkiye ve İsrail diplomatik, askeri ve enformasyon iş birliği konusunda bir ittifak için görüşmelerde bulunmaya başlamıştır. Siyasi açıdan Türkiye-İsrail ilişkileri başlangıçta oldukça gizli yürütülmüştür. Çünkü Türkiye Arap Dünyası’nın tepkisini çekmemek için düşük profilli bir ilişki izlenmesinde ısrarcı olmuştur. Aslında ilk ilişki tesisi gizlilik ilkesine azami derecede uyularak Türkiye ile İsrail arasındaki güvenlik iş birliği, istihbarat paylaşımı şeklinde 1952 yılında başlamıştır.³³ İsrail bu gizli

²⁷ Bengio, a.g.e. , s. 65-66.

²⁸ Baş, a.g.m. , s. 21.

“İsrail’in Türkiye ile anlaşma yapma girişimlerinden somut sonuçlar alması ancak Irak’ta 14 Temmuz 1958’de meydana gelen darbe ile Nuri Said’in iktidardan düşürülerek Bağdat Paktı’nın etkisiz hale gelmesi ile mümkün olmuştur. Irak’ta Nuri Said Paşa iktidarı ve monarşinin sona ermesine neden olan darbe Türkiye’nin Orta Doğu’da önemli bir müttefikini kaybetmesine de neden olmuştur. Yine darbe sonrasında Irak’ta General Kasım önderliğinde Batı karşıtı bir rejim kurulmuştur. Bu darbe yüzünden Türkiye, Ortadoğu’da önemli bir müttefikini kaybetmekle kalmamış aynı zamanda Nasır’ın Arap Milliyetçisi hareketi karşısında bölgedeki önemli bir denge unsurunu da kaybetmiştir. Nasır taraftarlarının Nuri Said’i devirdikten sonra Ürdün ve Lübnan’da harekete geçme ihtimali ise Türkiye için tam bir kâbus olmuştur. Bu durumun hem Türkiye hem de İsrail’in bölgedeki güvenliğini olumsuz etkileyeceği açıktır.” Baş, a.g.m. , 28.

²⁹ Gencer Özcan, *Türkiye İsrail ilişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, TESEV Yayınları, İstanbul 2005, s. 21.

³⁰ Nachmani, a.g.e. , s.69-70.

³¹ Baş, a.g.m. , s. 26.

³² Yossi Alpher, “Israel’s Troubled Relationship with Turkey and Iran: The ‘Periphery’ Dimension”, *Noref Report*, The Norwegian Peacebuilding Centre, Aralık 2010, s. 2.

³³ Codispoti, a.g.e. , s. 2.

ilişkiyi bir ittifak anlaşmasına dönüştürmeyi çok istemiştir çünkü uzun zamandır Türkiye, İran ve Etiyopya'yı içine alan ve ana amacı kendine hasım Arap ülkelerini dengelemek olan çevresel bir strateji geliştirmek için çalışmıştır. Ortak tehditler ve çıkarlar İsrail ve Türkiye'yi İran, Etiyopya ve Sudan'daki Hıristiyan bölgeleri ile çevresel bir pakt oluşturmaya yöneltmiştir.³⁴ İsrail'in ön ayak olması ile oluşturulan pakt, diplomasi, güvenlik,³⁵ siyaset, bilim ve istihbarat alanlarında işbirliğine gidilmesini öngörmüştür.³⁶ İş birliği konuları sadece askeri ve siyasi değildir, ticari konulara da yer verilmiştir. Bu yüzden ittifakın kapsamına ticaret ve bilimsel araştırma konularına da dâhil edilmiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bu ittifaka “Çevresel Pakt (Peripheral Pact)” adı verilmiştir. Ve Arap dünyasında büyük rahatsızlığa sebep olmuştur. Çünkü Türkiye daha önce de, 1952 yılında NATO'ya katılmıştır. Bu tercih Arap Dünyasında rahatsızlığa sebep olsa da, dönemin Başbakanı Adnan Menderes hâlihazırdaki şartlar altında İsrail'le değil de Arap Dünyası ile yakınlaşmanın Türkiye'nin ABD nezdinde önemini arttıracığına inanmıştır. Bu yüzden Menderes İsrail'den gelen ikili ilişkileri geliştirme tekliflerini sürekli olarak reddetmiştir. Bunun yerine bünyesinde hem Batılı ülkeleri hem de Arap ülkelerini barındıracak olan ve o dönemdeki dış politika vizyonu ile uyum gösteren Bağdat Paktı'nın kuruluş bildirisine 1955 yılında İngiltere, Irak ve Pakistan'la birlikte imza atmayı seçmiştir. Ancak özellikle 1955-1958 yılları arasında Arap Dünyası ile yaşanan anlaşmazlıklar Türkiye'nin Arap Dünyası'na olan bu olumlu bakışı ve yaklaşımını sorgulamasını beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda ise Türkiye 1958'de dış politika yönelimini değiştirmiş ve aynı yıl İsrail'le Çevresel Pakt adı altında gizli iş birliğine gitmiştir.³⁷

İsrail Başbakanı David Ben-Gurion tarafından Çevresel Pakt olarak da adlandırılan Çevre İttifakı, her ne kadar 1958'de imzalsansa da, İsrail tarafından yürütülen 10 yıllık bir çalışmanın sonunda ortaya çıkmıştır.³⁸ Ben-Gurion'un düşüncesine göre çevredeki ülkelerle ittifak kurmak Arap ana akım devletleri arasında İsrail'le işbirliğine girme isteği uyandırabilirdi. Keza çevre ülkeleri ile askeri ilişkilerin geliştirilmesi de olası bir savaş durumunda İsrail'e karşı kullanılacak askeri birliklerin meşgul edilmesini de sağlayacaktı.³⁹ Bu konu ilk defa İsrail Parlamentosu'nda (*Knesset*) üye Baruch Uziel tarafından gündeme getirilmiştir. Bu ilk adımı takiben 1948'in Kasım'ında İsrail hükümetine bu konuda hazırlanan bir ön rapor sunulmuştur. Hazırlanan bu raporda Uziel, yeni kurulan İsrail Devleti'nin kırılğan jeopolitik durumuna dikkat çekmiş ve bu kırılğan jeopolitik yapının güçlendirmesi için neler yapılması gerektiğine dair öneriler sunmuştur. Bu öneriler kapsamında raporda, İsrail için en büyük tehdidin Arap Birliği olduğu ifade edilmiş, Arap Birliği'nin faaliyetlerine karşı koymak için İsrail'in Ortadoğu ve çevresinde kendisi ile benzer tehdit algısını paylaşan devlet veya etnik gruplarla iş birliğine gitmesi gerektiği ifade edilmiştir. Oluşturulacak olan bu çevre ülkeleri ve azınlık grupları ittifakına, Suriye'den Nusayriler (Arap Alevileri), Lübnan'dan Marunîler, Türkler, Yunanlılar, Ermeniler, Kürtler, Süryaniler ve İranlıların dâhil edilmesi öngörülmüştür. Bunun sonucunda Araplara karşı bir blok ortaya çıkması

Alon Liel bu noktada farklı bir tarihlendirme yapmaktadır. Liel, “*Turkey in the Middle East*” adlı çalışmasında Türkiye ile İsrail arasında 1950 yılı Temmuz ayında ticaret anlaşması yapıldığını, bunu 1951 yılında iki ülke arasında hava köprüsünün kurulmasının izlediğini ifade etmiştir. 1953 yılında ise iki ülke bilimsel ve kültürel konularda işbirliğine gitme kararı almıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Alon Liel, *Turkey in the Middle East-Oil, Islam, and Politics*, Lynne Rienner Publishers, Londra 2001, s. 203.

³⁴ “Türkiye ve İsrail, Ortadoğu bölgesindeki iki büyük demokrasi ve Batı yanlısı ülke olarak tarif edilmiş ve çıkarlarının da bu yüzden ortak olduğu savunulmuştur.” Volk, a.g.m. , s. 22.

³⁵ “İsrail askeri yetkilileri tarafından ‘Mervaka’ kod adı ile tanımlanan Türkiye ile özel askeri ilişkiler bu anlaşma ile başlamıştır. Anlaşma kapsamında taraflar altı ayda bir düzenli toplantılar yapılmasını kararlaştırmışlardır. Yapılan bu toplantılara bazen askeri istihbaratın başı, bazen de Genelkurmay Başkanları da katılmıştır. Bu toplantılarda bölge ülkelerine yönelik bazı askeri planlamalar da yapılmıştır.” Bengio, a.g.e. , s.52.

³⁶ Codispoti, a.g.e. , s. 6.

³⁷ Dietrich Jung ve Wolfgang Piccoli, *Turkey at a Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*, St. Martin's Press, New York 2001, s. 42.

³⁸ Erhan, a.g.m. , s. 35

³⁹ Alpher, “Israel's Troubled Relationship with Turkey and Iran”, s. 2.

planlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Uziel'in bu planının kapsamının genişletilmesi kararlaştırılmış ve bunun sonucunda 1958 yılında Sudan ve Etiyopya da plana eklenmiştir.⁴⁰

İsrail açısından bu ittifakın kurulması hayati önemde olmuştur. Türkiye, İran'la birlikte, David Ben-Gurion'un "*Arap Olmayan Devletlerle İşbirliğini Geliştirme Stratejisi*"nin kuzeydeki en önemli ayaklarından biri olmuştur. İsrail, Türkiye ile Çevresel Strateji kapsamında ilişkilerini geliştirmesi halinde:

- a. Ortadoğu'da içine düştüğü yalnızlık ve izolasyondan kurtulacak,
- b. Arap devletlerine karşı denge kurabilecek,
- c. Batı ile daha sıkı stratejik ilişkiler geliştirebilecektir. Bu son madde Türkiye'nin de yararına olduğu için Menderes iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarını bir kenara bırakmış ve İsrail'le bir dizi anlaşmaya imza atmıştır.⁴¹

Türkiye ayrıca Ortadoğu'da Müslüman olmakla beraber demokratik sistemle idare edilen, Arap olmayan ve İsrail'le de iyi ilişkiler geliştiren sayılı ülkelerden biridir.⁴² Buna ek olarak Türkiye, İsrail'in askeri атаşe bulundurduğu dört ülkeden de biridir. Diğer üç ülke ise İngiltere, Fransa ve ABD'dir. İsrail açısından Türkiye'nin önemi dâhil olduğu bazı askeri ve ticari ittifaklar sebebiyle daha da artmaktadır. Türkiye, İsrail'in kendisini Batı'ya yakınlaştıracaklarını düşünmüştür ama tam aksi olarak anlaşma sayesinde İsrail resmen ittifaka girmeden Batı dünyasına yakınlaşma şansı bulmuştur.⁴³ 1954 yılı itibarıyla Türkiye eş zamanlı olarak üç ayrı askeri pakta üyedir: NATO, Balkan Paktı (*Yunanistan ve Yugoslavya ile birlikte*) ve Pakistan'la ikili askeri ittifak.⁴⁴ Bunlardan Balkan Paktı İsrail açısından özellikle önemlidir. Bu yüzden eline geçen her fırsatta İsrail Balkan Paktı'na üye olmaya çalışmıştır ama başarılı olamamıştır çünkü paktın üyelerinden Yunanistan ve Yugoslavya'nın Arap Dünyası ile iyi ilişkileri vardır ve kurulan bu ilişkiyi İsrail için feda etmeyi düşünmemişlerdir. İsrail her fırsatta Yunanistan'la uzlaşmaya çalışmıştır⁴⁵ ama her seferinde başarısız olmuştur. Zaten Yunanistan, Türkiye gibi 1947 yılında yapılan BM'deki oylamada İsrail aleyhine oy kullanmıştır.⁴⁶ Yunanistan bu tutumundan dolayı genellikle İsrail'le mesafeli olmayı seçen Arap yanlısı bir ülke olarak kabul edilir. Ancak Yunanistan'ın bu tutumu hakkaniyet duygusundan kaynaklanmamaktadır: Yunanistan'ın bu tutumunun iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Arap petrolüne olan ihtiyacı diğeri ise Türkiye'yi yalnızlaştırmaktır. Yunanistan, Arap davasına destek vererek ve Osmanlı dönemi ortak tarih tecrübesini kullanarak Arapların Osmanlı Devleti ile ilgili zaafını suiistimal etmekte ve bu sayede baş düşmanı Türkiye'nin Yunanistan'la olan konularda Arap dünyasının desteğini almasını engellemektedir.⁴⁷

Bir yıl sonra 1955'te Türkiye daha başından sorunlu olarak doğsa da işleyen, Bağdat Paktı'na⁴⁸ da üye olmuştur.⁴⁹ Bağdat Paktı'nın ortaya çıkmasında ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in büyük

⁴⁰ Baş, a.g.m. , s. 22.

⁴¹ Bengio, a.g.e. , s. 40.

⁴² "Türkiye Ortadoğu gibi önemli bölgede Arap olmayan Müslüman ülkelerden biridir." Codispoti, a.g.e. , s. 6.

⁴³ Codispoti, a.g.e. , s. 6.

⁴⁴ "Türkiye ve Pakistan 2 Nisan 1954'te bir İşbirliği Anlaşması imzalamıştır." Naved Ahmad, "Pakistan-Turkey Relations", Pakistan Horizon, Cilt: 34, Sayı: 1, 1981, s. 109.

⁴⁵ "... Ben Gurion Yunanistan'la ittifakın İsrail'in güvenliği açısından olmazsa olmaz bir zorunluluk olduğunu fark etmiştir." Codispoti, a.g.e. , s. 4.

⁴⁶ Codispoti, a.g.e. , s. 4

⁴⁷ Yossi Alpher, "The Arab-Israeli Conflict Revisited, Israeli Regional Strategies: Balancing The Arab Core, The New Periphery, and Great Powers", *IEMed Mediterranean Yearbook 2017*, IEMed, Barcelona 2017, s. 45.

⁴⁸ "24 Şubat 1955'te Türk Başbakanı Adnan Menderes'le Irak Başbakanı Nuri el-Said ve iki ülkenin Dışişleri Bakanları Irak'ın başkenti Bağdat'ta daha sonra şehrin ismiyle anılacak olan Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasına imza attılar... Pakta Ortadoğu'da bölgenin barışı için uğraşan veya Arap Birliği üyesi olan tüm ülkeler katılabilecekti..." Anlaşmanın tıpkı basımı için bkz. Stanley John Haberman, "The Iraq Development Board: Administration and Program (Economic Review)" Middle East Journal, Cilt: 9, Sayı: 2, Bahar 1955, s. 177-178.

Bağdat Paktı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Haluk Ülman (Ed.), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dış Münasebetler Enstitüsü, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara 1968, s. 221-236; Kemal H. Karpat, *Turkish and Arab-Israeli Relations: Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, E. J. Brill, Leiden 1975, s. 123 ve 125. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Soysal, "Bağdat Paktı", *Bellekten*, Cilt: 55, Sayı: 212, Nisan 1991, s.179-238.

katkısı ve desteği vardır. Kurulan Pakt'a 5 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 23 Ekim 1955'te ise İran katılmıştır. ABD, Arap-İsrail çatışmasının olduğu bir zamanda Pakt'a katılarak, gerek Arap Devletleri'nin gerekse İsrail'in tepkisini çekmemek için Pakt'a üye olmamış, onun yerine dışarıdan destek vermeyi tercih etmiştir.⁵⁰

Türkiye, 20. Yüzyılın başında yaşadığı Birinci Dünya Savaşı deneyimi ile kendisini istikrarsız ve güvenilmez gördüğü Ortadoğu'dan mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışmıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı kapsamında Batı ile yakınlaşmaya çalışması İsrail'i oldukça memnun etmiştir. Ama bunun yanında İsrail Türkiye'nin Doğu ile kurduğu ilişkileri yakından izlemiştir. Türkiye'nin Pakistan ve Irak'la Batı yanlısı ittifaklar kurması ve Balkan Paktı'nda etkin olması İsrail'in bölgedeki güvenliğinin artmasını sağlasa da, Türkiye'nin Doğu'ya açılma girişimleri İsrail açısından dikkatle takip edilmesi gereken bir konu olarak kalmıştır. O dönemde Türkiye'nin Pakistan'la kurduğu ittifak İsrail için fazla bir şey ifade etmiş olsa da Irak'la kurulan ittifak İsrail açısından oldukça önemli olmuştur. Çünkü Arap olan Irak'la ortaya çıkacak bir yakınlaşma Türkiye'nin Arap Dünyası ile yakınlaşması ile sonuçlanırsa İsrail'in Çevresel Stratejisi zaafa uğrama ihtimali ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bu ihtimali değerlendiren İsrail Dışişleri Bakanlığı Araştırma Bölümü İsrail'le Irak arasında çıkacak bir gerginlik veya savaş durumunda Türkiye'nin Arapları destekleyebileceğini de ihtimal dâhilinde görmüştür. Bu duruma örnek olarak da Türkiye'nin Cezayir Bağımsızlık Savaşına olan desteği gösterilmiştir.⁵¹ İsrail'in korkusu Bağdat Paktı sayesinde Arap ve İslam Dünyası ile güçlenecek olan ilişkilerinin Türkiye'yi seküler, Batı yanlısı yaklaşımından uzaklaştırmasıdır. Böyle bir şey durumunda Türkiye'nin olası bir krizde İsrail'e karşı Irak'a veya bir başka Arap devletine destek vermesi ihtimal dâhilindedir.⁵² Bu yüzden İsrail Bağdat Paktı'ndan hiçbir zaman memnun olmamıştır.⁵³

Süveyş Krizi ve sonrasında izlediği saldırgan tutum nedeniyle İsrail uluslararası arenada oldukça yalnızlaşmıştır. Ayrıca kriz sırasında İngiltere ve Fransa ile yapmaya çalıştığı oldubitti ABD'yi oldukça kızdırmıştır. İşte İsrail içine düştüğü bu yalnızlıktan kurtulabilmek ve kendisine uluslararası ilişkilerde yeni bir perspektif sağlayabilmek için Türkiye'yi kendi yanına çekmek istemiş ve onu ittifak kurmaya ikna etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Çünkü İsrail'in uzun dönemli stratejisi Arap Devletleri'nin kendisini kabul etmesi ve tanınmasıdır.⁵⁴ Arap Devletlerini buna mecbur bırakmak için Ortadoğu'daki Arap olmayan devletlerle işbirliğine gitme mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. O dönemde Ortadoğu'da artan Sovyet etkisi, yine Sovyetler Birliği'nin İsrail de dâhil olmak üzere Arap ülkelerine Çekoslovakya üzerinden silah satışı yapması ve bölgedeki güç dengesini bozma ihtimali, Nasır'ın otoritesini bölgede kurumsallaştırma girişimleri, 1 Şubat 1958'de Suriye ve Mısır'ın ortak bir devlet kurma (*Birleşik Arap Cumhuriyeti-BAC*) girişimi sonucu oluşan siyasi ortam, Ben-Gurion başta olmak üzere İsrail'li devlet adamlarının zihnindeki Türkiye'nin elden geçirilmemesi gerektiği düşüncesini daha güçlendirmiştir. Bu amacına ulaşmak için Ben-Gurion 29 Ağustos 1958'de bir anlaşma imzalama ümidiyle Ankara'ya gizli bir ziyarette bulunmuş ve ziyaret yapılan görüşmelerin sonunda da istediğini elde etmiştir.⁵⁵

Anlaşmanın mimarlarından ve süreci yöneten önemli isimlerden biri de dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Golda Meir'dir. Meir, daha Irak'taki darbe gerçekleşmeden 1958 yılı baharında Türkiye'ye gizli

⁴⁹ Ferenc A. Vali göre ise Ortadoğu'ya istikrar getirmesi beklenen Bağdat Paktı Sovyetler Birliğini kışkırtarak 1955'lerden itibaren bölge işlerine karışmasına neden olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 28, 2014, s. 260.

⁵⁰ Abdullah Urul, Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 63.

⁵¹ Nachmani, a.g.e. , s. 74.

⁵² Codispoti, a.g.e. , s. 3.

⁵³ "Türkiye'yi, İsrail ile bir ittifaka ikna etmek kolay olmamıştır. İsrail tarafına göre bu süreçte en büyük engel Bağdat Paktı olmuştur. Türkiye'nin Bağdat Paktı'na zarar verecek herhangi bir girişim içinde olmayacağı İsrail'in, Ankara'daki Askeri Ateşesi dâhil pek çok İsraili yetkili tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir. İsrail'in Ankara'daki Maslahatgüzarı Moshe Alon, 1955'te imzalanan Bağdat Paktı'nın Türkiye-İsrail ilişkilerini bozduğunu savunmuştur. Alon'a göre Menderes, Bağdat Paktı'na kendisini bölge lideri yapacağına inandığı için gönülden bağlanmıştır." Bengi, a.g.e. , s. 63.

⁵⁴ Vladimir Jabotinsky, "The Iron Wall", *The Jewish Herald*, 26 Kasım 1937.

⁵⁵ Bengio, a.g.e. , s. 42.

bir ziyarette bulunmuş ve Marmara Denizi'nde bir teknede Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmüştür.⁵⁶ Irak'ta gerçekleşen darbeden sonra Türkiye ile olan temaslarına hız veren Meir, 2 Ağustos 1958'de Paris'e giderken uğradığı Zürih'te Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile yeniden gizli bir görüşme yapmıştır.⁵⁷ İki ülke arasında cereyan eden bu görüşmelerle ilgili talep çoğunlukla İsrail'den gelmiştir. Ancak Irak'ta 1958 yılında meydana gelen darbeden sonra Türkiye de, İsrail'in Arap dünyasındaki istihbarat toplama gücünü kullanabilmek ve gelişmelerden daha fazla haberdar olabilmek için görüşme talep etmiştir. Tehditlerin ve belirsizliğin arttığı bu ortamda iki ülke ittifak çalışmalarına hız verecektir.⁵⁸ Yapılan ön görüşmeleri takiben iki taraf anlaşmanın imzalanması için 28 Ağustos 1958'de İsrail Başbakanı Ben-Gurion'un Ankara'ya gelmesi ile masaya oturmuştur. Ankara'da yapılan bu görüşme ve anlaşmanın detayları gizli tutulmuştur. Ben-Gurion gizlice Türkiye'ye gelmiş ve görüşmeye birkaç general, Türk Dışişleri Bakanı ve iki ülkenin Başbakanları katılmıştır. Gizliliğin korunması için görüşmenin yapıldığı salona garson dahi alınmamıştır.⁵⁹ Sonuç olarak Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkileri oldukça dalgalı bir seyir izlese de, bu seyir 1958 yılında imzalanan güvenlik anlaşması ile zirve yapmıştır.⁶⁰

Ankara'da yapılan bu toplantının görünürdeki resmi gündemi kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konusudur. Görüşmede özellikle iki ülke arasında siyasi koordinasyon meselesi konuşulmuştur. Siyasi koordinasyon sağlanması ile irtibatlı olarak taraflar arasında istihbarat paylaşımının temini, yine bölgede yaşanan olaylar karşısında askeri ve politik işbirliği sağlanması ile karşılıklı danışma zemini oluşturması da görüşmede ele alınan konular arasında yer almıştır.⁶¹ Toplantılar Türkiye'nin talebi üzerine tam bir gizlilik içinde yürütülmüştür. Türkiye, görüşmeler sonrasında İsrail'le önce diplomatik temsil seviyesini yükseltme, daha sonra da ekonomik ilişkileri geliştirme ve politik iş birliği imkânlarını artırma kararı da almıştır.⁶² Ancak bu anlaşma iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmekten ziyade Orta Doğu'da, Arapların etkinliğini sınırlamak için Türkiye- İsrail arasında yapılan bir anlaşma olmuştur.

İsraili araştırmacı Ofra Bengio'ya göre Türkiye'nin İsrail'le bir ittifaka razı olmasının ardındaki sebeplerin en önemli olanları şunlardır:

1. Irak'ın ve Arap Devletleri'nin 1957 yılında Kıbrıs konusunda BM'de yapılan oylamada Türkiye aleyhine oy kullanması,
2. 1958 yılında Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeye çalışması,
3. 1958 yılında yaşanan darbe sonucunda Irak'ta monarşinin devrilmesidir.⁶³ Bu sayılanlara Ortadoğu'daki Sovyet etkisinin sınırlandırılması konusu da ekleyebiliriz.⁶⁴

Süveyş Krizi patlak verdiğinde Mısır, Irak'ı Bağdat Paktı'na katılma ve Ortadoğu'da kötü bir emperyal geçmişi olan İngiltere ile müttefik olma kararı üzerinden eleştirmiştir. Mısır'ın bu eleştirileri de Irak'ın Türkiye'yi sıkıştırmasına sebep olmuştur. Artan baskı üzerine Türkiye İsrail'den Büyükelçisini geri çekmek zorunda kalmıştır. Çünkü bu yıllarda Türkiye'nin önceliği Ortadoğu'da Komünizmin yayılmasının önlenmesi önlemektir. Süha Bölükbaşı'nın "*Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View*" adlı makalesinde de dönemin Tel-Aviv Büyükelçisi Şevket İstinyeli'den aktardığı üzere, Türkiye'nin Büyükelçiyi geri çekme kararının öncelikli amacı Bağdat Paktı'nın eleştirilerden uzak

⁵⁶ Bengio, a.g.e. , s. 72.

⁵⁷ Meron Medzini, *Golda Meir A Political Biography*, De Gruyter, Boston 2017, s.347.

⁵⁸ Bengio, a.g.e. , s. 72.

⁵⁹ Baş, a.g.m. , s. 31.

⁶⁰ Volk, a.g.m. , s. 22.

⁶¹ Medzini, a.g.e. , 347.

⁶² Orna Almog, *Britain, Israel and the United States, 1955-1958: Beyond Suez*, Frank Cass, Londra 2002, s. 200.

⁶³ Süha Bölükbaşı, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 23.

⁶⁴ Volk, a.g.m. , s. 25.

tutulmasıdır. İsrail’le ilişkilerin gerginleştirilmesi gibi bir amacı yoktur.⁶⁵ Bu yüzden 26 Kasım 1956’da Türkiye İsrail’deki Büyükelçisini geri çektiği zaman İsrail’in önceliği Türkiye ile olan diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmek olmuştur.⁶⁶ Türkiye de alışkın olduğu denge politikası gereğince bir yandan, başta Irak ve Mısır olmak üzere, Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken, diğer yanda İsrail’le olan ilişkisini de sürdürmeyi istemiştir.⁶⁷ Bunların Komünizm’in yayılmasına karşı elini güçlendirmesini ummaktadır. İşte Bağdat Paktı bu cephenin oluşturulmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak Irak’ta 1958 yılında meydana gelen darbeden sonra ülke Bağdat Paktı’ndan çekilince Bağdat Paktı da dağılmıştır. Tüm bu sayılanlar yüzünden kendisini yalnız ve tehdit altında hisseden Türkiye ise İsrail’in ittifak teklifini kabul etmiştir.⁶⁸ Buna ek olarak Türkiye güvenliğini sağlayabilmek için İsrail ve İran’la “*Trident*” adıyla bilinen istihbarat paylaşımı girişimini de oluşturmuştur.⁶⁹ 1950’li yıllarda en çok dikkat çeken iş birliği girişimi Türkiye ile İsrail arasında imzalanan “Çevresel Pak” veya “Hayalet Pak” olarak adlandırılan anlaşma idi. İki ülke arasındaki görüşmelerin yürütülmesinde Dışişleri Bakanı Zorlu hayati rol oynamış ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.⁷⁰ Ancak 1958 Anlaşmasını daha önemli kılan ise, hakkında hala çok fazla bir bilginin olmadığı, Türkiye, İsrail ve İran’ın katılımı ile kurulan Trident adı verilen organizasyon olmuştur. Bu organizasyonun amacı üç ülkenin istihbarat örgütleri arasındaki koordinasyonun sağlanmasıdır. Trident, özellikle Türkiye’den gelen talep doğrultusunda gizli tutulmuştur.⁷¹

Ankara’nın İsrail’le gizli bir anlaşma imzalamasının ardındaki diğer önemli etkenler ise; bölgede değişen dengeler, Moskova’nın Türkiye’yi yıpratma girişimleri ve 1950’li yılların ikinci yarısında ülkeyi vuran ekonomik krizdir. Türkiye, o yıllarda da, 1990’larda olduğu gibi, İsrail’le Amerika’nın (Süveyş Krizi ve sonrasında yaşananlara rağmen) iyi müttefikler olduğunu ve kendisinin de bu yakın ilişkiden fayda sağlayabileceğini düşünmüştür.⁷² İngiltere’nin Ortadoğu’yu tahliye etmesi ve 1957 Ocak ayında ABD’nin Eisenhower Doktrini’ni ilan etmesi Ankara’ya bölgede söz sahibi olacak olan yeni Batılı gücün ABD olacağını göstermiştir. Bu yüzden de Ortadoğu’da izole olmuş ve Sovyet tehdidi ile karşı karşıya olan Türkiye’nin önünde tek çıkar yol olarak ABD ile ilişkilerini güçlendirmek kalmıştır.

Bu sayılanlara ek olarak, en önemlisi, 1956’da Türkiye’deki siyasi sistem de değişim geçirmeye başlamıştır. Demokrat Parti iç ve dış siyasette sıkıntılı bir döneme girmiştir. ABD, dönemin Başbakanı Adnan Menderes’in yapılan yardımları yanlış yerlerde ve şekillerde kullandığını iddia etmiş ve onu sert bir dille eleştirmiştir. Bu yüzden de Türkiye’nin yeni yardım isteklerine olumlu yanıt vermemiştir. Ankara da ihtiyacı olan teknik ve ekonomik yardımı ve desteği alabilmek için İsrail’i ve ABD’deki Yahudi

⁶⁵ Süha Bölükbaşı, “Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 23; Volk, a.g.m. , s. 25.

⁶⁶ Bölükbaşı, a.g.m. s. 23; Volk, a.g.m. , s. 24.

⁶⁷ Süha Bölükbaşı, “Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 23; Volk, a.g.m. , s. 25.

⁶⁸ Bengio, a.g.e. , s. 40.

⁶⁹ Michael B. Bishku, “How Has Turkey Viewed Israel”, *Israel Affairs*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2006, s. 177-194. Ayrıca bkz. William Hale, *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, Frank Cass, Londra 2000; M. Hakan Yavuz ve Mujeeb R. Khan, “Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development 1950-1991”, *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 14, Sayı: 4, Sonbahar 1992, s. 69-94.

“Görüşmeler sonrası kod adı ‘Trident’ olan ve Türkiye ile İsrail arasında istihbarat paylaşımını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Türk İstihbaratı Milli Amele Hizmeti ile İsrail istihbaratı MOSSAD arasında iş birliğini öngören bu anlaşma çerçevesinde MOSSAD, Türk istihbaratına, istihbarata karşı koyma ve haber almada kullanılan aygıtlar konusunda teknik destek vermiştir.” Erhan, a.g.m. , s. 34; Roger Louis ve Roger Owen, (Ed.), *A Revolutionary Year The Middle East in 1958*, Tauris Publishers, Londra 2002, s. 267.

1977 yılı 28 Şubat tarihli *The Jerusalem Post* gazetesinde konu ile ilgili daha sonra çıkan bir yazıda gizli olan bu anlaşmanın hedefinin Nasır’ı devirmek ve Orta Doğu’da Sovyetler Birliği yayılmacılığını durdurmak olduğunu yazılmıştır. *The Jerusalem Post*, 28 Şubat 1977.

⁷⁰ Baş, a.g.m. , 32.

⁷¹ Bengio, a.g.e. , s. 45; Volk, a.g.m. , s. 24.

⁷² Nachmani, a.g.e. , s. 75.

Lobisi'ni baskı aracı olarak kullanmayı planlamıştır. Türkiye bu sayede ABD yönetimi ve Kongre'deki muhalefeti aşabilecektir, en azından inancı o yöndedir.⁷³

Türkiye-SSCB ilişkileri, her ne kadar SSCB İkinci Dünya Savaşı sonrasında öne sürdüğü Doğu Anadolu'da toprak talebi, Boğazlarda askeri üs isteği vb. geri çekmiş olsa da, halen bozuktur. 1945 yılı Mart ayında SSCB, Türkiye ile SSCB arasında 1925 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasının yenilenmesi teklifine 2 ay gecikmeli olarak cevap vermiştir. SSCB, o dönemde Türkiye ile iyi ilişkilerin devam edebilmesi için aşağıda sayılan isteklerinin yerine getirilmesini şart koşmuştur:

- a. Kars ve Ardahan'ın SSCB'ne geri verilmesi,
- b. SSCB'ne Boğazlarda askeri üs verilmesi,
- c. 1936 tarihli Montreux Boğazlar sözleşmesinin revize edilmesi.

Türkiye SSCB'nin bu isteklerin reddetmiş ve SSCB karşı ayakta kalabilmek için ABD'nin desteğini almak için çalışmaya başlamıştır.⁷⁴ Yine bu taviz talebinin yarattığı olumsuz ortamdan dolayı Türkiye SSCB'ne güvenmemektedir ve Ortadoğu'da Sovyet etkisinin artmasını istememektedir.⁷⁵ İkili ilişkiler Türkiye'de artan ABD askeri mevcudiyeti yüzünden yeni bir gerginlik dönemine girmiştir. Yine bu dönemde Türkiye gerginleşen ikili ilişkiler sebebiyle Suriye'ye müdahale etmeyi planlamıştır.⁷⁶ Türkiye'nin müdahalesi ile Ortadoğu'daki önemli müttefiklerinden birini kaybetmek istemeyen SSCB, Türkiye üzerindeki baskıyı arttırmak için Kafkaslara asker kaydırmış ve gerginliği tırmandırmaya yoluna gitmiştir. SSCB, 1957 yılında yaptığının aynısını Temmuz 1958'de de tekrarlamıştır. SSCB'nin bu sefer ki iddiası ise Türkiye'nin Irak'a müdahaleye hazırlandığıdır. Bu dönemde Irak'ta General Abdülkerim Kasım önderliğinde bir darbe yapılmış ve Batı yanlısı Monarşi devrilmiştir. Darbe sonrasında Irak Bağdat Paktı'ndan çıktığını ilan etmiş ve bu açıklama sonrasında Ortadoğu'daki tüm dengeler bozulmuştur. Bu noktada Türkiye kendi güvenliğini sağlamak için her şeyi göze almıştır, buna Irak'a müdahale de dâhildir. Ama Türkiye'nin bu girişimini ABD engellemiştir çünkü SSCB ciddiyetini göstermek için Türkiye sınırına 24 Tümen asker yağmıştır. Bu gelişme ile eş zamanlı olarak Lübnan'da Nasır yanlısı grupların çıkardığı olaylar ABD'nin tüm dikkatini bu bölgeye çekmiştir. ABD Ortadoğu'da iyice hassaslaşan durumu daha da gerginleştirmek istememiştir.

Türkiye'nin ABD ve İsrail'le olan ilişkileri iyileşip, bunun sonucunda bu ülkeler nezdindeki kredisinin artması, Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'daki uygulamalarına destek vermesi, 1957'de Suriye, 1958 yılında Irak'a karşı takındığı tavır ve Lübnan Krizi sırasında ABD'ye Adana'daki İncirlik üssünü açması Arap Dünyası'nın tüm husumetini üzerine çekmesine sebep olmuştur.⁷⁷ Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden Ben-Gurion yine de çevresel stratejisindeki zayıf halka olarak Türkiye'yi görmüş ve bu durumdan endişe etmiştir.⁷⁸ Çünkü Türkiye'nin ne yapacağını kestirmek zordu ve ülkenin her an farklı bir ittifak arayışına girmesi ihtimal dâhilindedir. Benzer endişeyi İsrail'in ilk Türkiye Büyükelçisi olan Maurice Fisher de dile getirmiştir: “Türkiye ile ilişkilerimiz oldukça iyi... Ama bu ilişkiler bir gecede

⁷³ Nachmani, a.g.e. , s. 52.

⁷⁴ Necmeddin Sadak, “Turkey Faces the Soviets”, Foreign Affairs, Cilt: 27, Sayı: 3, Nisan 1949, s. 458-459; Ayrıca bkz. Selim Deringil, *Turkish Foreign Policy During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 179-180.

⁷⁵ Volk, a.g.m. , s. 17.

“Türkiye, Sovyetler Birliği'nin 1945 yılında, 1925 tarihli ve 20 yıl süreli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın yenilenmesi için Kars ve Ardahan'ı istemesi, ayrıca Boğazların ortak şekilde savunulması için askeri üs talebinden beri, Ortadoğu'da Sovyet etkisinin artmasını istemeyen ülkelerin başında gelmiştir.” Ara Sanjian, “The Formation of Baghdad Pact”, Middle Eastern Studies, Cilt: 33, Sayı: 2, 1997, 227-228.

⁷⁶ Türkiye'nin 1957 yılında Suriye sınırına yığınak yapması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ülman, a.g.e. , s. 253-263. Ayrıca bkz. David Kushner, “Conflict and Accommodation in Turkish-Syrian Relations”, *Syria Under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks* içinde (Ed. Moshe Ma'oz ve Avner Yaniv), St. Martin's Press, New York 1986, s. 85-86.

⁷⁷ “Türkiye'nin Arap Dünyası'nda düşmandan yana sıkıntısı yoktur: 1956 Süveyş Krizi sırasında Türkiye'nin İngiltere'ye olan desteğini Mısır kendi egemenliğine bir saldırı olarak kabul etmiştir. Suriye 1938'te Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kendine ihanet ve hakkının gaspı olarak algılamıştır. Irak ise Türkiye'nin sekülerliği, Batı yanlısı politikaları ve İsrail'le olan ilişkilerini İslam'a karşı bir meydan okuma olarak görmüştür.” Bkz. Codispoli, a.g.e. , s. 4.

⁷⁸ Baş, a.g.m. , s. 29.

bozulabilir.”⁷⁹ İsrail tarafının bu çekincelerine rağmen ilişkilerin geliştirilmesi için karşılıklı olarak adımlar atılmaya devam edilmiştir. Geliştirilen iş birliği çerçevesinde İsrail Türkiye’ye, İran’dan Türkiye’ye uzanan petrol boru hattının inşasında yardımcı olmuş; teknoloji ve bilgi transferi sağlamıştır.⁸⁰ Buna ek olarak tarım ve sanayi sektörlerinin gelişmesi için de yardımda bulunmuştur. Ek olarak askeri teçhizat ve ileri teknoloji alanlarında işbirliğine gidilmiştir. 1953 yılından sonra iki ülke ilişkilerinin ticaret alanında da gelişmesi üzerine İsraili inşaat şirketleri de Türkiye’nin altyapısını geliştirmek için çalışmalara katılmıştır.⁸¹ Bu faaliyetler için gereken koordinasyon Cenevre’de yapılan gizli görüşmeler ve iki ülke tarafından kararlaştırılan şehirler ve uluslararası kuruluşlarda yapılan istişarelerde sağlanmıştır. İsrail Türkiye’ye gereken desteği vermeyi kabul etmiş, karşılığında ise Kıbrıs’ta Arap ülkelerini izlemesine imkân verecek bir istasyon kurmasına izin verilmesini talep etmiştir ve bu isteğine de kavuşmuştur.⁸²

Sonuç

Türkiye ile İsrail arasındaki bu ittifak resmi olarak 8 yıl kadar sürmüştür.⁸³ İsrail bölgedeki yalnızlığına son vermek, meşruiyet kazanmak, Arap komşularından korunmak gibi stratejik gerekçeler ile masaya otururken, Türkiye meseleye stratejik değil daha taktiksel açıdan yaklaşmıştır. İsrail, kuruluşunu takip eden ilk çeyrek yüzyıl içinde kendisini çevreleyen düşman Arap ülkeleri ile sadece Ortadoğu bölgesini değil, uluslararası sistemi de etkileyen üç büyük savaş yaşamıştır. Bu savaşlar sonucunda Ortadoğu bölgesinde neredeyse tam bir izolasyona mahkûm olmuştur. Bu durumun tek istisnası ise, 1979 yılında Mısır’la Camp David Barış Anlaşması’nı imzalayana kadar, Ortadoğu’nun demografik ve coğrafi sınırlarında bulunan Türkiye, İran, Etiyopya gibi Arap olmayan devletler ve etnik azınlıklarla kurmuş olduğu Çevresel İttifak’tır.⁸⁴ İsrail’i kısmen rahatlatan ve onu çevreleyen Sünni Arap çekirdekteki ilk çatlak da Camp David’le ortaya çıkmıştır. Mısır’ın İsrail’le anlaşma masasına oturması, İsrail’e ve dünyaya Arapların kuşatmasının kırılabileceğini göstermiştir. Keza İsrail için birincil öncelikli amaç olan Araplarla barış ve İsrail’in bir bölge devleti olarak kabul edilmesinin de mümkün olduğu kanıtlanmıştır.⁸⁵

Türk sivil ve askeri bürokrasi içinde önemli bir kesim Türkiye’nin Orta Doğu’da Arap milliyetçiliğini sınırlamak için güçlü bir İsrail ile stratejik iş birliği içinde olması gerektiğine inanmıştır. Ancak yine de Türk Devleti ve Hükümeti bu işbirliğine stratejik ihtiyaçlardan ziyade taktiksel ihtiyaçlar açısından yaklaşmıştır. Türkiye, ittifakın Arap ülkeleri ve Kıbrıs gibi konulardaki etkilerine daha fazla önem vermiştir. İsrail tarafı kurulan ittifakın açık Türk tarafı ise gizli bir şekilde yürütülmesini istemiştir.⁸⁶ Bu nüans farkı da ittifakın problemleri alanlarından birini oluşturmuştur. İsrail, ittifakı Arap ülkelerini baskı altına almak için isterken, Türkiye Ortadoğu’nun tepkisinin hepsini göğüslemek istememiştir. Bu kapsamda İsrail kamuoyu Türkiye ile yapılan ittifaka tam destek verirken, Türk hükümeti taşradaki İsrail karşıtı düşüncüyü her zaman hesaba katmak zorunda kalmıştır.⁸⁷ Bu sebepten dolayı, tarafların istekliliklerine rağmen, 1958 Anlaşması’nın birçok maddesi hayata geçirilememiştir. Bir süre sonra Ortadoğu’da Türkiye-İsrail ittifakı ortaya çıkaran bölgesel ve uluslararası gelişmelerin çoğu değişmiş veya

⁷⁹ Nachmani, a.g.e. , s. 51.

⁸⁰ “İsrail, Türk sanayisi ve tarımının gelişmesine ve İran-Türkiye petrol boru hattının inşasına yardımcı olmuştur.” Codispoti, a.g.e. , s. 6.

⁸¹ Codispoti, a.g.e. , s. 2.

⁸² Nachmani, a.g.e. , s. 75.

⁸³ Baş, a.g.m. , 35.

⁸⁴ Yossi Alpher, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD. 2015

⁸⁵ Alpher, “The Arab-Israeli Conflict Revisited, Israeli Regional Strategies”, s. 44.

⁸⁶ Ancak Yossi Alpher 2015 tarihli ve “Periphery: Israel's Search for Middle East Allies” adlı çalışmasında bu düşüncenin tam aksini savunmaktadır. Alpher’e göre bölgesel ittifaklar İsrail’in temel güvenlik ilkeleri arasında yer almamaktadır. Yine Alpher’e göre ülkenin 1950’li yıllarda Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörlerle uzun dönemli ittifaklar kurduğu ender durumlarda da ikili ilişkilerin kapsamı çoğunlukla gizli ve sınırlı tutulmuştur. Alpher, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*.

⁸⁷ Bengio, a.g.e. , s.76.

ortadan kalkmıştır.⁸⁸ Bu yüzden Türkiye'nin İsrail'le olan ticari ve diplomatik ilişkileri hızla gerilemiştir. 1960 yılı 27 Mayıs'ında Demokrat Parti'nin askeri bir darbe ile devrilmesi ve Ortadoğu'ya yönelik Komünist tehdidin kısmen azalması, Türkiye'de iktidara yeni gelen idarenin de bakış açısı sebebiyle, Ortadoğu'ya yönelik yeni bir politika izlenmesi imkânını ortaya çıkarmıştır. 1960 Küba Füze Krizi ve 1964 Johnson Mektubu gibi ABD ile olan ilişkilerin gözden geçirilmesine sebep olan güven bunalımları yüzünden Türkiye ABD ve NATO'ya daha az bağımlı olmasını sağlayacak dış politika arayışlarına girmiştir. ABD, Küba Füze Krizini Türkiye'den taviz vererek çözünce Türk dış politika yapıcıları ABD'nin bu tutumunu not etme gereği duymuştur. 1964 Kıbrıs Olayları ve sonrasında gelen Johnson Mektubu ise ABD'ye olan güvensizliği arttırmıştır.⁸⁹ ABD merkezli dış politikasını değiştirip, bölge ülkeleri ile diplomatik desteklerini alabilmek adına iyi ilişkiler kurmak isteyen Türkiye, Araplarla 1960'lı yılların başlarında yeniden irtibat kurmaya çalışmıştır.⁹⁰ Bu yeni dış politika yaklaşımı ve arayışının dışa vurumu ise Türkiye'nin Filistin Davası'na artan desteğidir. Kıbrıs görüşmelerinden ve yapılan anlaşmalardan sonra Türkiye uluslararası alanda kendi tezleri için destek arayışına girmiştir. Yapılan rasyonel değerlendirmelere göre Filistin konusunda Araplara destek verilirse Arapların da Türkiye'yi Kıbrıs konusunda destekleyeceği öngörülmüştür.⁹¹

Batı'nın güvenilirliğinin Kıbrıs konusu yüzünden sorgulanır hale gelmesi üzerine kendini yalnız ve izole olmuş hisseden Türkiye, hem Batı'yı hem de SSCB'yi dengeleyebilmek için Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşma arayışlarına girmiş ve bu yakınlaşmayı destekleyecek çok boyutlu bir dış politika takip etmeye karar vermiştir.⁹² Bunun Ortadoğu'ya öncelikli yansımaları ise Türkiye'nin İsrail'le durgunlaşmış olan ilişkilerinin daha da gerilemesi şeklinde olmuştur.⁹³ 1958 Anlaşması sonrasında Türkiye-İsrail ilişkileri 1958-1966 yılları arasında iş birliği şeklinde devam etmiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki stratejik ittifak 1967'deki savaşta Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasında tarafsızlık siyasetini bir kenara bırakarak açık bir şekilde İsrail ile savaşlarında Arap ülkelerini desteklediğini belirtmesine kadar da devam etmiştir.⁹⁴ Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler özellikle Kıbrıs sorununda Arap ülkelerinin desteğine ihtiyaç duyan Türkiye'nin Arap ülkelere yaklaşması ile 1960'ların ikinci yarısından itibaren zayıflamış ve 1967'deki Altı Gün Savaşı sonrasında durma noktasına gelmiştir.⁹⁵

Ortadoğu'daki Arap-İsrail anlaşmazlığı ve Filistin Sorununa tarafsız yaklaşıma çalışan Türkiye objektif olabilmek için elinden geleni yapmıştır Bu kapsamda Filistinlilere destek sağlarken İsrail'le olan ilişkilerini de sürdürmeye çalışmıştır.⁹⁶ Ancak halk arasındaki tabiri ile "Ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranabilmiştir." 1973 Ramazan Savaşı sonrasında yaşanan Petrol Krizi ise Türkiye'yi Arap Ülkelerine daha da yakınlaşmaya mecbur bırakmıştır. Ülkenin kötüleşen iktisadi yapısı,⁹⁷ Kıbrıs Barış Harekâtı ve

⁸⁸ "1961 yılında Türkiye ve İsrail'in bir araya getiren en önemli etkenlerden birisi olan Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti projesi dağılmıştır." Kenan Şahin ve Çağla Mavruk Cavlak, "Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 16, 2018, s. 166.

⁸⁹ Robins, *Turkey and Middle East*, s. 78.

⁹⁰ "1960'lı yılların ortalarından itibaren Ortadoğu'daki Sovyet etkisi iyice artınca, bu etkiyi dengeleyebilmek için Türkiye dış politikasını çeşitlendirme ihtiyacı duymuştur. Doğu'ya yönelik bu yeni Türk dış politikası (Ostpolitik) kapsamında Türkiye Arap dünyası ile duvarları yıkmaya çalışmıştır." Volk, a.g.m. , s. 23.

⁹¹ Codispoti, a.g.e. , s. 7.

⁹² Bilge Criss ve Pınar Bilgin, "Turkish Foreign Policy Toward Middle East", Middle East Review of International Affairs-MERIA, Cilt: 1, No: 1, Ocak 1997, <http://www.rubincenter.org/1997/01/criss-and-bilgin-1997-01-03/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018)

⁹³ Daha fazla bilgi için bkz. Makovsky, a.g.m. , s. 147-170.

⁹⁴ Nachmani, a.g.e. s. 69-70.

⁹⁵ Erhan, a.g.m. , s. 34

⁹⁶ Ferenc A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus, The Foreign Policy of Turkey*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1971, s. 308.

"1973 Ramazan Savaşı sırasında Türkiye İsrail'i desteklememiş, uyguladığı diplomasi ile tarafsız kalmayı tercih etmiş ve İsrailiilerle Araplar arasında denge kurmaya çalışmıştır. Durumu örnekle açıklamak gerekirse: Türkiye, hem sınırların değişmezliğine atıfta bulunarak İsrail'den toprak talebine karşı çıkmış hem de BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına destek vererek Arap ülkelere olan sempatisini göstermeye çalışmıştır." Daha fazla bilgi için bkz. Robins, *Turkey and Middle East*, s. 78.

⁹⁷ "Türkiye ekonomisi aşağıda sayılan sebeplerden dolayı oldukça sarsılmıştır:

- a. Artan petrol fiyatları,
- b. Hızlı nüfus artışı,

buna uluslararası arenada destek bulma zorunluluğu da Ortadoğu'ya olan yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Bu yüzden 1970'lerde Türkiye genellikle BM Genel Kurulu'ndan çıkan Arap yanlısı kararları desteklemiştir.⁹⁸ Buna BM tarafından 1975 yılında yayınlanan ve Siyonizm'i ırkçılık olarak kabul eden kararı da dâhildir. Ancak bu girişimleri Ortadoğu'da beklediği etkiyi yapmamış, 1960 ve 70'li yıllardaki girişimlerinin karşılığını 1980'lerde ASALA ve yasadışı sol örgütlere ve PKK terörüne verilen destek olarak görmüştür.

Kaynakça

Ahmad, Naved, "Pakistan-Turkey Relations", Pakistan Horizon, Cilt: 34, Sayı: 1, 1981, s. 105-128.

Alpher, Yossi, "Israel's Troubled Relationship with Turkey and Iran: The 'Periphery' Dimension", *Noref Report*, The Norwegian Peacebuilding Centre, Aralık 2010.

Alpher, Yossi, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD. 2015.

Alpher, Yossi, "The Arab-Israeli Conflict Revisited, Israeli Regional Strategies: Balancing The Arab Core, The New Periphery, and Great Powers", *IEMed Mediterranean Yearbook 2017*, IEMed, Barcelona 2017, s. 44-48.

Almog, Orna, *Britain, Israel and the United States, 1955-1958: Beyond Suez*, Frank Cass, Londra 2002.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2012.

Baş, Arda, "1958 Türkiye-İsrail Periferik Anlaşması", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2018, s. 17-39.

Bengio, Ofra, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, (Çev. Filiz Kaynak Dışkaya), Erguvan Yayınevi, İstanbul 2009.

Bishku, Michael B., "How Has Turkey Viewed Israel", *Israel Affairs*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2006, s. 177-194.

Bodur, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

Bölükbaşı, Süha, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 21-35.

---

c. Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasındaki ABD ambargosu sebebiyle artan savunma harcamaları,

d. Avrupa'nın işçi ihtiyacının azalması."

⁹⁸ "1970'lerde Türkiye'nin objektifliği özellikle de Filistin konusunda, kaybolmuştur. 1973 yılında Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütünü (FKÖ) Filistin halkının tek temsilcisi olarak tanımış; 1975 yılında Siyonizm'i ırkçılık olarak kabul eden BM Genel Kurul kararına destek vermiş; 1979 yılında ise FKÖ İstanbul'da büro açmasına izin vermiştir. Robins'e göre Türk Dış politikasındaki bu değişimin en önemli nedeni 1973 Petrol Krizi'dir. Ancak Robins bu değerlendirmesinde Kıbrıs konusu unutmış gözükmektedir." Robins, *Turkey and Middle East*, s. 78.

Codispoti, Joseph M., *Star and Crescent, Turco-Israeli Partnership in a Tough Neighborhood*, Air War College, Maxwell Paper No: 22, Air University, Maxwell Airforce Base, Alabama Ağustos 2000.

Criss, Bilge ve Bilgin, Pınar, “Turkish Foreign Policy Toward Middle East”, *Middle East Review of International Affairs-MERIA*, Cilt: 1, No: 1, Ocak 1997, <http://www.rubincenter.org/1997/01/criss-and-bilgin-1997-01-03/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018)

Deringil, Selim, *Turkish Foreign Policy During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.

Erhan, Çağrı, “Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkilerinin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: 21 Sayı: 202, Ağustos-Eylül 1997, s. 32-38.

Haberman, Stanley John, “The Iraq Development Board: Administration and Program (Economic Review)” *Middle East Journal*, Cilt: 9, Sayı: 2, Bahar 1955, s. 179-186.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, Frank Cass, Londra 2000.

Jabotinsky, Vladimir, “The Iron Wall”, *The Jewish Herald*, 26 Kasım 1937.

Jung, Dietrich ve Piccoli, Wolfgang, *Turkey at a Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*, St. Martin’s Press, New York 2001.

Karpat, Kemal H., *Turkish and Arab-Israeli Relations: Turkey’s Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, E. J. Brill, Leiden 1975.

Kılıç, Altemur, *Turkey and the World*, Public Affairs Press, Washington 1959.

Kurban, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 28, 2014, s. 253-282.

Kushner, David, “Conflict and Accommodation in Turkish-Syrian Relations”, *Syria Under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks* (Ed. Moshe Ma’oz ve Avner Yaniv), St. Martin’s Press, New York 1986 içinde s. 85-86.

Liel, Alon, *Turkey in the Middle East-Oil, Islam, and Politics*, Lynne Rienner Publishers, Londra 2001.

Louis, Roger ve Owen, Roger (Ed.), *A Revolutionary Year The Middle East in 1958*, Tauris Publishers, Londra 2002.

Makovsky, Alan, “Israeli-Turkish Relations: A Turkish Periphery Strategy”, *Reluctant Neighbor: Turkey’s Role in the Middle East* (Ed. Henry J. Barkey) USIP Press, Washington 1996 içinde s. 147-170.

Medzini, Meron, *Golda Meir A Political Biography*, De Gruyter, Boston 2017.

Mufti, Malik, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", *The Middle East Enters the 21st. Century* içinde (Ed. Robert O. Friedman), Florida University Press, Florida 2002 içinde s. 80-110.

Nachmani, Amikam, *Israel, Turkey and Greece, Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean*, Frank Cass, Londra 1987.

Neff, Donald, *Warriors at Suez: Eisenhower Takes America into the Middle East in 1956*, Amana Books, Vermont 1988.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, Cilt I, 17. Baskı, İstanbul, 2012.

Özcan, Gencer, *Türkiye İsrail ilişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, TESEV Yayınları, İstanbul 2005.

Palmer, Monte, "The United Arab Republic An Assessment of its Failure", *Middle East Journal*, Cilt: 20, Sayı: 1, Kış 1966, s. 50-67.

Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2018.

Pipes, Daniel, "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente", *National Interest*, Kış 1997-1998, s. 31-38.

Robins, Philip, *Turkey and Middle East*, Pinter, Londra 1991.

Philip Robins, *Suits and Uniforms-Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, Hurst & Company, Londra, 2003.

Sadak, Necmeddin, "Turkey Faces the Soviets", *Foreign Affairs*, Cilt: 27, Sayı: 3, Nisan 1949, s. 449-461.

Sanjian, Ara, "The Formation of Baghdad Pact", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 33, Sayı: 2, 1997, 226-266.

Soysal, İsmail, "Bağdat Paktı", *Belleten*, Cilt: 55, Sayı: 212, Nisan 1991, s.179-238.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Şahin, Kenan ve Cavlak, Çağla Mavruk, "Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 16, 2018, s. 152-174.

The Jerusalem Post, 28 Şubat 1977.

Urul, Abdullah, Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Ülman, Haluk (Ed.), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dış Münasebetler Enstitüsü, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara 1968.

Vali, Ferenc A., *Bridge Across the Bosphorus, The Foreign Policy of Turkey*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1971.

Volk, Thomas, "Turkey's Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact", *L'Europe en Formation*, Centre International de Formation Européenne, 2013/1, No: 367, s. 11-30.

Yavuz, M. Hakan ve Khan, Mujeeb R., "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development 1950-1991", *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 14, Sayı: 4, Sonbahar 1992, s. 69-94.